

מדיניות שוויון הזדמנויות במערכת חינוך: סקטור ערבי ובדואי בישראל

חגיגרה מוחמד, מנהל בית ספר, סטודנט לתואר דוקטור באוניברסיטת אוליס, מולדובה
סאליח עווידה, מורה, סטודנט לתואר דוקטור באוניברסיטת אוליס, מולדובה

תקציר: בישראל, הקשרים בין הרוב היהודי לבין המיעוט הערבי מאופיינים על ידי לחצים, הדרה חברתית ושליטת יחסים, והחמרה באי שוויון עלולה לגרום למשברים ואלמוות ואף לאיים על האופי הדמוקרטי של המדינה. במחקר זה, המחברים בחנו את סוגיית השוויון במדיניות מערכת חינוך בישראל תוך התמקדות במוסדות השכלה גבוהה ביישום רב-תרבותיות, במטרה להעניק יחס שווה לסקטורים שהם הרוב ולא להשמהוים מיעוט.

מלות מפתח: מדיניות שוויון, מערכת חינוך, השכלה גבוהה בישראל, רב-תרבותיות, בדואים.

מבוא

מערכת יחסים בין הרוב היהודי לבין המיעוט הערבי בישראל בחיי היום יום – מתממשת בעיקר במוסדות השכלה למורים ובקורסים אוניברסיטאיים. חוץ מכך, שני הסקטורים מבודדים ולא ממש מתקשרים ביניהם. על פי נתוני המועצה להשכלה גבוהה [2], אחוז הסטודנטים הערבים בשנת הלימודים האקדמית 2018 היה בסביבות 24% מכלל הסטודנטים במוסדות להכנת מורים, וכ-20% מכלל הסטודנטים למדעים הומניסטיים ולימודי חינוך באוניברסיטאות [1].

האוכלוסיה הבדואית בנגב שבדרום ישראל שונה באופן מהותי מסקטורים וקבוצות אתניות אחרות בישראל: הבדואים מתגוררים ביישובים קטנים, שחלקם לא מוכרים על ידי מדינה, כך שהתשתיות באזורים אלה גרועים (הכבישים גרועים, לא תמיד יש חשמל וכו'). רמת ההשכלה והתרבות של האוכלוסיה עדיין נמוכה, וקיים ספק לגבי המוטיבציה והיכולת לרכוש השכלה ותעסוקה. לפיכך, תנאי התחלה של צעירים בדואים באזור הנגב עדיין נמוכים ביחס לצעירים אחרים בישראל. יחד עם זאת, המדינה משקיעה המון כדי לצמצם את הפערים הקיימים, ותשקיע עוד מאמצים רבים על מנת ליישם שיטות רב-תרבותיות בסקטור, במיוחד בתחום השכלה גבוהה.

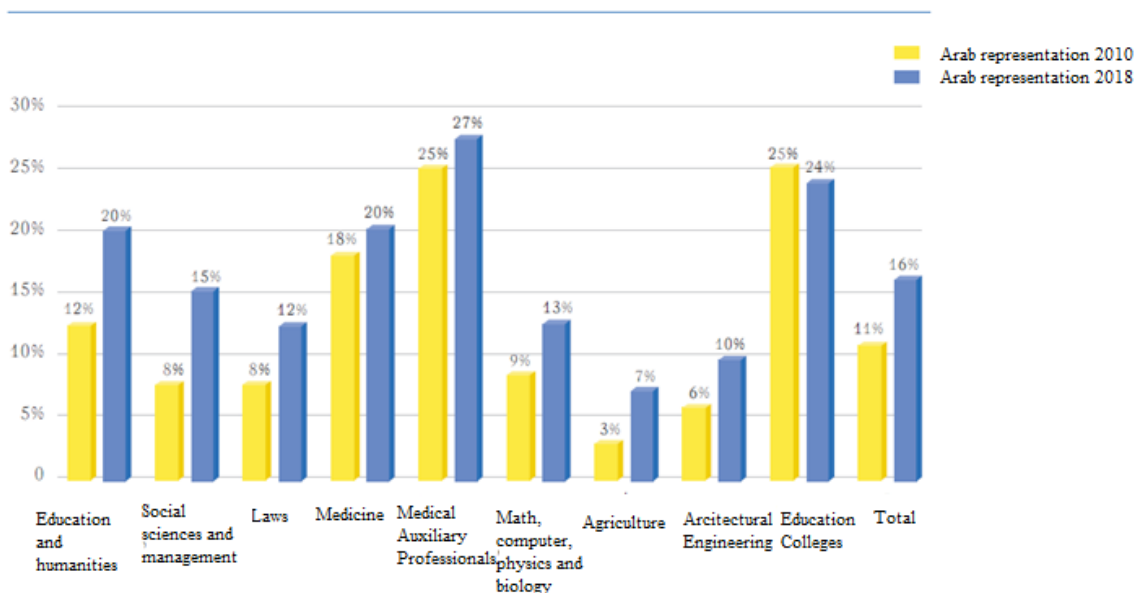
חומרים ושיטות מחקר

מחברי מאמר זה חקרו את אי השוויון הקיים בין המיעוט הבדואי לבין הרוב היהודי בישראל בתחום ההשכלה, במיוחד השכלה גבוהה. הם השתמשו בנתונים רשמיים של המועצה להשכלה גבוהה [2], איגוד זכויות אזרח בישראל [6], ומקורות נוספים.

תוצאות ושיקולים

בישראל, רוב התקשורת היומיומית בין הרוב היהודי למיעוט הערבי מתרחשת בעיקר במכללות אקדמיות להכנת מורים, ובקורסים אוניברסיטאיים. על פי מועצה להשכלה גבוהה [2], אחוז הסטודנטים הערבים בשנת הלימודים האקדמית 2018 היה בסביבות 24% מכלל הסטודנטים במוסדות להכנת מורים, וכ-20% מכלל הסטודנטים למדעים הומניסטיים ולימודי חינוך באוניברסיטאות. באופן כללי, כ-22% מהסטודנטים של

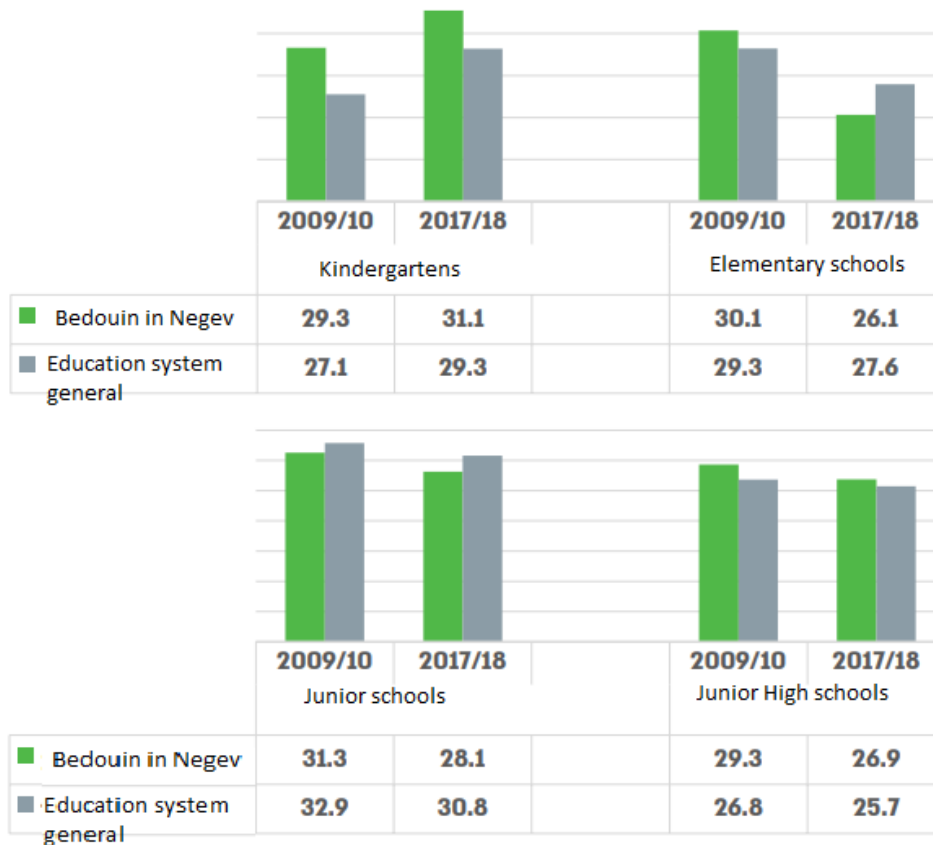
מכללות להוראה ולימודים הומניסטיים באוניברסיטאות הינם ערבים, כלומר, כל סטודנט חמישי, כמו שמוצג באיור 1 :

איור 1: ייצוג ערבי בתחומי לימוד שונים. מקור [3]

במדינת ישראל שבה מערכות חינוך של יהודים ושל ערבים נפרדות לגמרי, המפגש בין שתי הקהילות (חוץ מהמקרים של מפגשים אקראיים ברחוב) קורה רק במוסד להשכלה גבוהה, או בדיונים פוליטיים אשר מאופיינים בדרך כלל על ידי קונפליקטים. מה קורה במפגש הזה? האם הוא מקדם את הדו-קיום בין המגזרים, או אולי מהווה אך ורק מצב מעבר, שלאחריו כל אחד חוזר חזרה לדרכו לחייו הרגילים, מבלי לחולל שינוי של ממש? בשנים האחרונות, מספר תלמידים בסקטור הבדואי בנגב עלה משמעותית- מ-40,000 בשנת 2000 עד 96,000 בשנת 2018 (עלייה של 240%).

האיור להלן מציג מספר תלמידים ממוצע בכיתה במגזר הבדואי בנגב לעומת במערכת חינוך ישראלית כללית, בשנים 2009/10 בהשוואה ל-2017/2018. בשנת 2017/2018 מספר תלמידים ממוצע במגזר הבדואי בנגב היה נמוך מהממוצע במערכת חינוך ישראלית באופן כללי. מספר ילדים ממוצע בגני ילדים, לעומת זאת, עלה בזמן האחרון, ובמגזר הבדואי הוא גבוה יותר מזה של ממוצע בכל הארץ.

איור 2: מספר תלמידים ממוצע בכיתה בדואית ובכיתה אחרת במערכת חינוך ישראלית. מקור [5]

רשויות מקומיות בדואיות קיבלו משאבים רבים, על מנת לספק שרותים הולמים יותר לתושבים. ההשקעה מעין זו אף פעם לא הושקעה בישראל קודם. מטרות המדיניות הזאת- לשפר את מערכות החירום, לקדם צמיחה כלכלית ולספק שירותים בסיסיים ברשויות בדואיות מקומיות. מאמצים רבים הושקעו על מנת לעזור לתושבים בדואים, במיוחד באזור הנגב הדרומי, כדי שיוכלו להרגיש ולפעול כמו כל אזרח אחר במדינה דמוקרטית: לקבל השכלה, לעבוד על בסיס קבוע, לשלם מסים. יחד עם זאת, על הרמה החברתית-תרבותית להשתנות במקביל, כדי שהמצב בעתיד ישתנה באופן מהותי. ברגע זה, ניהול רב-תרבותיות נעשה קריטי.

מוסדות השכלה גבוהה ותפקידם במדיניות שוויון ורב-תרבותיות

לדעתם של המחברים, מוסדות השכלה גבוהה, במיוחד אלה שמכינים מורים, יכולים ואף חייבים לשחק תפקיד חשוב בשינוי חברתי במדיניות השוויון, בתקווה שהמוסדות למעשה יהיו סוכני שינוי במערכת חינוך שהם חלק ממנה. חשוב ביותר לעודד חינוך רב-תרבותי ורב-לאומי, הזדהות חברתית, שוויון וצדק. בישראל, קיימים 29 מוסדות להכנת מורים, כולל תוכניות באוניברסיטאות ציבוריות. רק כחצי מתוכניות אלה מצהירות על פרויקטים מיוחדים בתחום שוויון וצדק, ורק חלק קטן מהן עוסקים במושגים כגון רב-תרבותיות, פתרון קונפליקטים ולימודים משותפים, כולל מפגשים של חברי צוות [6].

המידע להלן מדגים את העובדה כי מדיניות רב-תרבותיות במוסדות השכלה גבוהה בישראל – רק בתחילת דרכה: 1. מתחילת שנות ה-2000, מאמצים רבים הושקעו במטרה לקבל יותר משכילים ערבים לצוות הוראה במוסדות השכלה גבוהה, על ידי קרנות ומלגות, יוזמות חדשות של המועצה להשכלה גבוהה. עם זאת, זה עדיין לא מספיק. על פי הנתונים של ערער וחאגי-יחיע [2], עדיין הפרופורציה של אקדמאים ערבים בצוות

האקדמי של מוסדות להשכלה גבוהה ב- 2012 היתה 2.7% בלבד. הסקטור הערבי כמעט ולא היה מיוצג בצוות מינהלי של המוסדות, חוץ מזכמה ראשי מחלקות בודדים. עד 2013, הפרופורציה הכוללת של הערבים בצוות הוראה או מינהל בקושי הגיעה ל-3% [4].

2. סטודנטים ערביים במוסדות אקדמיים סובלים מאי רגישות לצרכים הדתיים, התרבותיים והשפתיים שלהם, כמו גם לצרכים החברתיים. רוב המוסדות מתעלמים מחגים לאומיים של מוסלמים ונוצרים, והדבר נעשה בעייתי במיוחד בתקופת המבחנים [8].

3. השפה הערבית מוכרת בתור שפה מדינית רשמית במדינת ישראל, ואילו לשפה האנגלית אין את הסטטוס הזה [7]. יחד עם זאת, השימוש המורחב באנגלית מצביע על עדיפות גבוהה שהשפה הזאת מקבלת בפועל, לעומת הערבית. למרות הסטטוס הרשמי, הערבית לא תמיד מופיעה במסמכים רשמיים או חתימות ציבוריות, אלא האנגלית מועדפת בדרך כלל. קיימים ערוצי תקשורת בערבית, כמו רדיו וערוצי טלוויזיה, וכמובן שההוראה במערכת החינוך הערבית מתנהלת בשפה הערבית בעיקר. עם זאת, חובה לשלוט בשפה העברית לכל אזרחי מדינת ישראל. ללא הידע בעברית, קשה לקבל הזדמנות בשוק העבודה [7]. מאחר והשכלה גבוהה בישראל היא בדרך כלל בשפה העברית, חוסר שליטה בעברית עבור אזרחים ששפת האם שלהם היא ערבית, ימנע מהם ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה. במוסדות להשכלה גבוהה, בדרך כלל לא מכבדים ערבית: רוב ההודעות, פוסטרים ופרסומות הם בעברית ואנגלית, וכמעט ואין מקצועות, כנסים וארועים רשמיים כלשהם בשפה הערבית [4]. למרות שחלק מהמכללות מכריזות שהן מטפחות את הערכים הדמוקרטיים, כמו חברה אזרחית והטרוגניות, ואפילו מספקים סדנאות והרצאות בנושא, הערכים הללו לא ממש משתקפים בחיי היומיום של המוסדות הללו [6].

4. יחסי גומלין בין סטודנטים יהודים לערבים במכללות להוראה – מאוד נדירים, והדבר קורה אם ורק אם יש חובה לקיים קשרים הדדיים. אחרת, הסטודנטים רגילים לתקשר אך ורק עם בני אותה הקהילה [6]. כמו שמתגלה במחקר של [2], סטודנטים ערביים מוכנים יותר ליצור קשרים עם חבריהם היהודים ולקדם רב-תרבותיות. היהודים פתוחים פחות, חלק רואים בחבריהם לספסל הלימודים הערבים מיעוט עויין, ולא בטוחים שיש לתת להם הזדמנויות שוות.

5. מוסדות אקדמיים לא יוזמים מפגשים משותפים בצורה פעילה בקמפוס. במידה וארועים רב-תרבותיים כן מתקיימים, הם לא זוכים לתמיכה של חברי סגל [6].

6. סטודנטים ערבים של מכללות פוגשים את חבריהם היהודים מחוץ למסגרת הלימודים אך ורק בסדנאות, בבתי ספר או ארגונים אחרים. מפגשים אלה לא תורמים רבות לשתי קבוצות האוכלוסיה [6].

מסקנות

קהילה בדואית בישראל עברה שינויים חברתיים וכלכליים אדירים בעשורים האחרונים. מחברה אנלפביתית המבוססת על חקלאות, נידות ופוליגמיות, החברה עברה להיות מעורבת יותר בחיי חברה ופוליטיקה של מדינת ישראל, מדינה דמוקרטית מערבית. עדיין, ישנם פערים גדולים בין מערכת החינוך הבדואית למערכות חינוך אחרות בישראל, כולל המיעוט הערבי. נעשים מאמצים רבים על ידי משרד החינוך כדי לצמצם את הפערים ואי שוויון קיים, מאמצים רבים עדיין נדרשים בתחום מדיניות חינוך רב-תרבותית, במיוחד במוסדות להשכלה גבוהה.

ביבליוגרפיה
מקורות בעברית:

1. Ali, N. Representation of Arab citizens in Higher education institutions. 2013. Sikkuy-The Association for the Advancement of Civil Equality. Haifa and Jerusalem.
2. Arar H. and Hadj Yehia. Higher education among Israeli Arabs: changes, turnovers, and accompanying values. A lecture presented at the Academic Education Center on the issue of Higher education – today and tomorrow. 2015
3. Council for Higher Education in Israel. Increase in the Arab sector students' number. On the agenda. 2018. Retrieved from <http://che.org.il>.
4. Maayan Y. From a Racialized Space to Social Sustainability – Faculty Members' Perceptions of Their Influence on Campus Climate. 2013. Thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the master's degree. Haifa University of Israel.
5. Vaisblai, I. South Negev Bedouin Education Center. 2018. Chosen data. The Knesset Information and research center.

מקורות באנגלית:

6. Association for Civil Rights in Israel (ACRI). Teacher Training College: A Place for
7. Bekerman Z. Israel: Unsuccessful and Limited Multicultural Education. SA-eDUC JOURNAL Volume 6, Number 2, pp 132 - 145 November 2009 Special Edition on Education and Ethnicity.
8. Hager, T., and Jabareen, Y. From marginalisation to integration: Arab-Palestinians in Israeli academia. 2016. International Journal of Inclusive Education, 20(5), 455-473.